

Ο ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΣΠΕΡΧΕΙΟΥ

Η εξέλιξη του ανθρώπου και του πολιτισμού του διαμέσου της ιστορίας είναι συνεχής και δεν μπορεί να ενταχθεί σε αυστηρά χρονολογικά πλαίσια ανεξάρτητα μεταξύ τους. Φαινόμενα και τάσεις ανατέλλουν κάποτε, ωριμάζουν και χαρακτηρίζουν μια εποχή, και παρακμάζουν κατόπιν σταδιακά σε κάποια άλλη χρονική στιγμή, κατά την οποία ήδη δεσπόζουν άλλα χαρακτηριστικά. Ο διαχωρισμός έτσι της ιστορίας σε διάφορες εποχές προέρχεται κυρίως από την ανάγκη κατανόησης του ιστορικού γίνεσθαι και για λόγους διδακτικούς. Η ιστορία της Ελλάδας έχει χωριστεί συμβατικά σε τρεις μεγάλες εποχές, ανάλογα με τα κυρίαρχα τεχνολογικά χαρακτηριστικά καθεμιάς από αυτές: την εποχή του λίθου, την εποχή του χαλκού και την εποχή του σιδήρου. Οι υποδιαιρέσεις αυτές ισχύουν και για την ιστορία του υπόλοιπου ευρωπαϊκού χώρου, χωρίς όμως να συμπίπτει η χρονική διάρκειά τους.

Η τελευταία περίοδος της εποχής του χαλκού, ή άλλως η Υστεροελλαδική, όπως έχει καθιερωθεί στην επιστημονική ορολογία, συμπίπτει με την άνηση και την πτώση του μυκηναϊκού πολιτισμού, του πρώτου μεγάλου πολιτισμού που αναπτύσσεται επί ευρωπαϊκού εδάφους. Η πτώση του, που σηματοδοτείται και με την εξάλωση της χρήσης του σιδήρου, έχει αποδοθεί σε πολλούς παράγοντες, χωρίς όμως η έρευνα να έχει καταλήξει σε μια αποδεκτή από όλους θεωρία.

Τα μεγάλα κέντρα του μυκηναϊκού πολιτισμού, όπως μέχρι σήμερα οι επιστήμονες αποδέχονται, βρίσκονταν στην νοτιότερη Ελλάδα.

Η έρευνα για τη λύση των διάφορων προβλημάτων που σχετίζονται με αυτή τη φάση της ιστορίας είχε κατά κύριο λόγο επικεντρωθεί εκεί.

Το κέντρο βάρους της έρευνας στην περιοχή της Θεσσαλίας ήταν παραδοσιακά στον νεολιθικό πολιτισμό της και θεωρήθηκε ως η μητρόπολη αυτού του πολιτισμού. Δεν νοείται επιστήμων που ασχολείται με τη νεολιθική εποχή να μην έχει καταναλώσει μέρος της μελέτης του για το νεολιθικό πολιτισμό της Θεσσαλίας.

Μόλις τα τελευταία χρόνια η Θεσσαλία τραβάει το ενδιαφέρον των μελετητών, όσον αφορά τα κατάλοιπα του μυκηναϊκού πολιτισμού που βρίσκονται εδώ.

Η Θεσσαλία εθεωρείτο μέχρι σχετικά πρόσφατα ότι ανήκε στην περιφέρεια του μυκηναϊκού κόσμου και η θεωρία αυτή βασίστηκε στη φτώχεια των πληροφοριών που είχαμε, ενώ σήμερα τα ευρήματα των νεότερων ερευνών μας μιλούν για μια περιοχή σημαντική μέσα στο πλαίσιο του μυκηναϊκού κόσμου.

Η κοιλάδα του Σπερχείου θεωρήθηκε και θεωρείται από πολλούς μελετητές ως τμήμα της Θεσσαλίας προς Ν. Είναι γεγονός ότι τα ευρήματα δείχνουν μια στενή συγγένεια, όμως η κοιλάδα του Σπερχείου αποτελεί μια γεωγραφική ενότητα με σαφή όρια, που προφανώς αποτέλεσε τον ενδιάμεσο μεταξύ βορρά και νότου και επηρεάστηκε από τις ιστορικές εξελίξεις και τα ρεύματα και από τις δύο περιοχές.

Η περιοχή, στο κέντρο του κορμού της ηπειρωτικής Ελλάδας, είναι συνδεδεμένη στη μυθολογία και στα ομηρικά έπη με τον γνωστότερο των ηρώων της αρχαιότητας, τον Αχιλλέα, του οποίου το βασίλειο φαίνεται ότι εδώ θα πρέπει να αναζητηθεί.

Ο Σλήμαν με τις έρευνές του απέδειξε τη στενή σχέση των ομηρικών επών με τα κατάλοιπα του μυκηναϊκού κόσμου. Αν και η σύνδεση των περιγραφών του Ομήρου με ιστορικά γεγονότα είναι δεδομένη, όπως επίσης και η τοπογραφία της εποχής σε μεγάλο βαθμό έχει καταγραφεί ακριβώς από αυτόν – τον Όμηρο –, εν τούτοις για την κοιλάδα του Σπερχείου μέχρι πρόσφατα υπήρχε αμφισβήτηση αν μπορεί να ενταχθεί στη σφαίρα του μυκηναϊκού κόσμου. Η αμφισβήτηση αυτή προήλθε μόνο από το γεγονός ότι έλειπαν οι αρχαιολογικές αποδείξεις, και είναι περιεργό να σκεφθεί κανείς, πώς ήταν δυνατόν μεγάλοι επιστήμονες της εποχής μας να θεωρούν την περιοχή ως *terra deserta* κατά την ύστερη εποχή του χαλκού, όταν, απ' ενός υπήρχαν ασφαλείς αποδείξεις ότι κατά τη νεολιθική και κατά την πρώιμη και μέση εποχή του χαλκού η κοιλάδα κατοικήθηκε και απ' έτερο και οι προς νότον και οι προς βορράν αυτής περιοχές είχαν γίνει αποδεκτές ως τμήματα του μυκηναϊκού κόσμου.

Για να γίνει ταύτιση μιας θέσεως ή μιας περιοχής με κάποια από τις αναφερόμενες πόλεις στον Όμηρο, θεωρήθηκε ως απαραίτητος όρος η διατήρηση εκεί μυκηναϊκών ή πρωτογεωμετρικών τουλάχιστον λειψάνων.

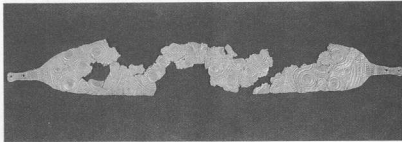
Τα τελευταία χρόνια τέτοιου είδους ευρήματα στην κοιλάδα του Σπερχείου πείθουν, πέρα από τις ρητές πληροφορίες των αρχαίων πηγών, ότι στην περιοχή μέχρι της πηγής του Σπερχείου έδρασαν φύλα μυκηναϊκά. Είναι όμως επίσης γεγονός ότι καμιά από τις πόλεις που αναφέρει ο Όμηρος ότι ανήκαν στο βασίλειο του Αχιλλέα δεν έχει ταυτιστεί ασφαλώς. Η μόνη ομηρική πόλη για την οποία έχουμε κάποιες – επισφαλείς όμως – ενδείξεις είναι η Τραχίνα, που τοποθετείται στα υψώματα γύρω από τον Ασωπό, στα νοτιοανατολικά κράσπεδα της κοιλάδας.

Φανουρία Δακωρόνια

Αρχαιολόγος

1. Τρίτο μυκηναϊκό αλάβαστρο από το Μπικιόρεμα.

2. Χρυσό διάδημα από το Μπικιόρεμα.

Από την υστεροελλαδική περίοδο, την άλλως ονομαζόμενη μυκηναϊκή, οι τελευταίες ανασκαφές μας έδωσαν στοιχεία για τρεις θέσεις: τη Στυλίδα, το Μπικιόρεμα και το Αρχάνι. Τα ευρήματα της Στυλίδας συνίστανται σε όστρακα χαρακτηριστικά της ΥΕ III Β-Γ περιόδου, που βρίσκονται συχνά στις επιχώσεις των οικοπέδων που ανασκάπτονται στη σύγχρονη πόλη. Μέχρι στιγμής δεν έχουμε ανασκαφεί ούτε βρεθεί οικοδομημάτα αυτής της εποχής ή νεκροταφεία.

Στο Μπικιόρεμα, που βρίσκεται περί τα 6 χλμ. δυτικά της Λαμίας, κοντά στο χωριό Σταυρός, στις νότιες υπώρειες της Όθρυος, ανασκάφηκαν ένδεκα θαλαμωτοί τάφοι, των οποίων η χρήση ήταν μακρόχρονη. Οι τάφοι διανοίχθηκαν και άρχισαν να χρησιμοποιούνται στην ΥΕIIIΑ-Β εποχή και εξακολούθησαν να δέχονται νεκρούς μέχρι και την αρχαϊκή περίοδο. Και είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι τα μέχρι σήμερα ασφαλή δείγματα της αρχαϊκής περιόδου στην κοιλάδα του Σπερχείου είναι μερικά ευρήματα από τους τάφους αυτούς. Οι τάφοι είχαν την τυπική μορφή των θαλαμωτών μυκηναϊκών τάφων, με θαλάμους λαξευμένους στον μαλακό πωρόλιθο της περιοχής, ορθογώνιους ή ελλειψοειδείς ακανόνιστους στην κάτοψη. Είχαν είσοδο, που έκλεινε με αργολιθοδομή ή μια ασβεστολιθική πλάκα, και δρόμους μακρύτερους ή κοννότερους, των οποίων τα τοιχώματα συνέκλιναν προς τα άνω. Μερικοί δεν είχαν καθόλου δρόμο. Έτσι αποδεικνύεται η άποψη

ότι από την κλίση της πλαγιάς, όπου είχαν ανορυχθεί οι τάφοι, Εξηράτο το μήκος των δρόμων, αλλά και η ύπαρξη ή μη αυτών. Πρωτοτυπία στο σύνολο των τάφων αποτελεί η ύπαρξη εσωτερικού ανοίγματος επικοινωνίας μεταξύ δύο από αυτούς.

Οι τάφοι βρέθηκαν διαταραγμένοι ήδη από την αρχαιότητα, διότι ανοίχτηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στους πρωτογεωμετρικούς, γεωμετρικούς και αρχαϊκούς χρόνους. Είναι ενδιαφέρον, και θέτει ένα ερώτημα ως προς το πώς σηματοδοτούνταν οι θαλαμωτοί τάφοι, η ύπαρξη δύο παράλληλων θαλαμωτών τάφων με την είσοδο κλειστή και με το εσωτερικό άνοιγμα επικοινωνίας. Συγκεκριμένα, στην πρωτογεωμετρική εποχή ο ένας από τους δύο αυτούς τάφους ανοίχτηκε για να δεχτεί νέα ταφή. Τις παλαιότερες όμως μυκηναϊκές ταφές τις σεβάστηκαν και τα προϊόντα τους – σκελετούς και κτερίσματα – τα έσπρωξαν προς το γειτονικό θάλαμο, κάνοντας άνοιγμα προς αυτόν. Πώς ήξεραν την ύπαρξη του; Υπήρχε σήμα ή ήταν ορατά η είσοδος και ο δρόμος; Το γεγονός εξάλλου σημαίνει μια φυλετική συνέχεια, εφόσον στους ίδιους οικογενειακούς τάφους, με τόσο σεβασμό προς τους παλιούς νεκρούς, έθαψαν τους νέους, και με τα ίδια έθιμα ταφής.

Το νεκροταφείο αυτό μας έδωσε αγγεία και χάλκινα όλων των περιόδων χρήσης του, καθώς και ένα χρυσό μυκηναϊκό διάδημα, μυκηναϊκούς σφραγιδόλιθους και ένα μυκηναϊκό ειδώλιο τύπου Ψ (εικ. 1, 2).

Ένας θαλαμωτός τάφος της

ΥΕIIIΓ - υπομυκηναϊκής περιόδου βρέθηκε βαθύτερα στην κοιλάδα στο Αρχάνι. Ήταν διαταραγμένος, αλλά απέδωσε μερικά χαρακτηριστικά αγγεία και δύο αιχμές βελών (εικ. 3).

Ακόμη δυτικότερα, κοντά σχεδόν στις πηγές του Σπερχείου, όστρακα επιφανείας στις θέσεις Μηλόραχα και Καστροβραχη της Σπερχειάδας μας επιβεβαιώνουν την άποψη ότι η κοιλάδα του Σπερχείου στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού ήταν πυκνότερα κατοικημένη απ' ό,τι μέχρι πρόσφατα πιστευόταν.

Δείγματα της ύστατης φάσης της Εποχής του Χαλκού έχουμε και από την Γλύφα και συνίστανται σε μερικούς κιβωτιόσχημους τάφους (εικ. 4) εντεταγμένους σε τύμβο με κρηπίδα. Στην περιοχή κοντά στον τύμβο υπάρχει τειχιωμένη ακρόπολη, που ταυτίζεται με την αρχαία Αντρώνα, η οποία, κατά τον Στράβωνα, ανήκε στο βασίλειο του Πρωτεοίλαου.

Η πρώτη εποχή του σιδήρου, η πρωτογεωμετρική δηλαδή περίοδος, αντιπροσωπεύεται στην κοιλάδα του Σπερχείου σε περισσότερες θέσεις, αποκλειστικά σε νεκροταφεία. Τα πρωιμότερα πρωτογεωμετρικά ευρήματα προέρχονται από τους θαλαμωτούς τάφους στο Μπικιόρεμα. Από θαλαμωτό επίσης τάφο, στους πρόποδες του Κάστρου της Λαμίας, έχουν προέλθει αγγεία της υστερότερης πρωτογεωμετρικής εποχής (εικ. 5) και στην ίδια φάση ανήκει ένας ταφικός πίδακ από τη Συκά Υπάτης, νότια του Σπερχείου, που αποτελεί και τη μοναδική ένδειξη μέχρι στιγμής από αυτή την περιοχή της κοι-

λάδας (εικ. 6).

Ένας κιβωτίσιμος τάφος της υπομυκηναϊκής προς πρωτογεωμετρική εποχής, που βρέθηκε στην Παύλιανη, και τα υπομυκηναϊκά νεκροταφεία των τύμβων στα Μάρμαρα, πάνω στην Οίτη, την οροσειρά που οριοθετεί προς Ν. την κοιλάδα του Σπερχείου, με τη θέση τους δεν δικαιολογούν την ένταξή τους στον πολιτισμικό ορίζοντα των φύλων της κοιλάδας του Σπερχείου.

Η ίδια φάση της πρωτογεωμετρικής εποχής στη Στυλίδα μας έχει δώσει πολλά ευρήματα επίσης από τάφους. Οι πρωτογεωμετρικοί τάφοι στη Στυλίδα είναι είτε κιβωτίσιμοι είτε λάκκοι ορθογώνιοι με κάλυψη από πλάκες ασβεστολιθικές και περιείχαν αγγεία (εικ. 7) και χάλκινα κοσμήματα.

Προβληματικά, ως προς την ακριβή χρονολόγησή τους, παραμένουν μερικά ευρήματα που βρέθηκαν πρόσφατα κοντά στις πηγές του Σπερχείου στο Περιβόλι Σπερχειάδας. Πρόκειται για ένα αμφορέα με λαβές στην κοιλιά και μια κτερισμένη ταφή συνεσταλαγμένου νεκρού σε λάκκο στο χώμα, που συνοδεύεται από μια οπισθότμητη πρόχου και ένα κύπελλο. Ο αμφορέας, που βρέθηκε στις επιχώσεις ενός πρानούς του δρόμου Σπερχειάδας - Περιβολίου κατά τη διαπλάτυση, ίσως ανήκει και αυτός σε τάφο. Είναι, όπως και η πρόχου, διακοσμημένα με αμαυρή διακόσμηση γεωμετρικών σχημάτων. Το κύπελλο είναι χειροποίητο άβαφο. Ο χαρακτήρας των αγγείων είναι μεσοελλαδικός. Μετά όμως τα όμοια εμφάνιση και διακόσμησης αγγεία του νεκροταφείου της Βίτσας Ηλείου, επικρατεί σκεπτικισμός ως προς το αν τα αγγεία αυτά είναι της μεσοελλαδικής εποχής ή της υπομυκηναϊκής. Παρόμοια αγγεία έχουν βρεθεί στο Λιανοκλάδι και ανήκουν στη μεσοελλαδική (μέση εποχή του χαλκού). Αυτά του Περιβολίου λοιπόν θα μπορούσαν να είναι της ίδιας χρονολόγησης, αν δεν είχαν εκπληκτικές ομοιότητες με εκείνα της Βίτσας. Εξάλλου, το άβαφο χειροποίητο κύπελλο, που συνο-

δευε την πρόχου με την αμαυρή διακόσμηση, δεν βοηθάει στην επίλυση του προβλήματος, αφού ο τύπος του βρίσκεται διαχρονικά σε όλη την εποχή του χαλκού και αυτήν της πρώιμης εποχής του σιδήρου μεταξύ των χειροποίητων αγγείων.

Η στρωματογραφία του χώρου εξάλλου, όπου βρέθηκε η ταφή, δεν βοηθάει καθόλου στη χρονολόγηση, εφόσον ο τάφος βρέθηκε μεταξύ οικοδομημάτων, που πιθανόν σχετίζονται με τον κτιστό ελληνιστικό μακεδονικό τύπου τάφο, που βρέθηκε πλησίον, και χρονολογούνται επίσης στους ελληνιστικούς χρόνους.

Τα στοιχεία που έχουν προκύψει από τις ανασκαφές των τελευταίων ετών, σωστικές κατά κύριο λόγο, δεν είναι επαρκή για να διατυπώσουμε μια τελική άποψη για το τι συνέβαινε στην ύστερη εποχή του χαλκού και την πρώιμη εποχή του σιδήρου στην κοιλάδα του Σπερχείου, είναι όμως σαφή και αρκετά για να διαγράψουμε μερικά συμπεράσματα.

1. Η κοιλάδα του Σπερχείου πρέπει να ενταχθεί στη σφαίρα του μυκηναϊκού κόσμου, όπως η προς Ν Φωκίδα και η προς Β Θεσσαλία. Ο Όμηρος, αλλά και μεταγενέστεροι αρχαίοι συγγραφείς και ποιητές, συνδέοντας τον Αχιλλέα με την περιοχή, έχουν αξιόπιστοι μάρτυρες της παρουσίας Μυκηναίων εδών.

2. Τα μέχρι στιγμής μυκηναϊκά ευρήματα απηχούν τις παράλληλες σύγχρονες εξελίξεις της τέχνης, όπως μας είναι γνωστές από τα προς νότον μυκηναϊκά κέντρα, αλλά και με επιδράσεις από τη Θεσσαλία.

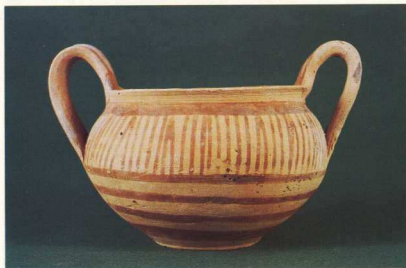
3. Η κεραμική και οι τύποι των χάλκινων κοσμημάτων της πρωτογεωμετρικής εποχής δείχνουν μια στενότερη εξάρτηση και επιδράσεις από τη Θεσσαλία.

4. Η ταφική πρακτική κατά τη μυκηναϊκή εποχή είναι όμοια με εκείνη της νεότερης Ελλάδας, δηλαδή θαλαμωτοί οικογενειακοί τάφοι που ανοίγουνται και χρησιμοποιούνται κάθε φορά που χρειάζονταν να ταφεί ένας νεκρός της οικογένειας. Εξαιρεση στον κανόνα αποτελεί ο ταφικός τύμβος με τους κιβωτίσιμους τάφους στη Γλύφα, φαινόμενο σύνηθες στην προς Β Θεσσαλία, σε αντίθεση με τους θαλαμωτούς, που σπανίζουν.

5. Στην πρωτογεωμετρική εποχή παρατηρείται μια αξιοσημείωτη ποικιλία στη μορφή των τάφων. Άλλοι χρησιμοποιούνται οι παλαιοί μυκηναϊκοί θαλαμωτοί τάφοι (Μπιγκιόρεμα) ή διανοούνται νέοι (Λαμία). Άλλοι χρησιμοποιούνται μεγάλοι πίθοι τοποθετημένοι στο πλάι, με τον νεκρό συνεσταλαγμένο (Συκά Υπάτης). Άλλοι επικρατούν οι κιβωτίσιμοι και οι λακκοειδείς (Στυλίδα). Φαίνεται ότι η

4. Κιβωτίσιμος τάφος Γλύφας.

5. Κάνθαρος από τη Λαμία.

προτίμηση σε κάποια μορφή τάφου μπορεί να ερμηνευτεί ως οικογενειακή ή φυλετική παράδοση.

6. Αξίζει να σημειωθεί, τέλος, ότι σε όλες τις περιπτώσεις που βρέθηκαν σκελετοί στη θέση τους, σε τάφους και της μυκηναϊκής και της πρωτογεωμετρικής εποχής, δείχνουν ότι οι νεκροί είχαν θαφτεί συνεσταλμένοι.

Achilles and the Spercheios Valley

F. Dakoronia

Until recently Thessaly has been considered as belonging to the periphery of the Mycenaean world, an approach based, mainly, on the scarcity of relevant information. This picture has been radically changed, since the conclusions of the recent research speak for an area quite significant within the boundaries of the Mycenaean world.

However, the data supplied lately by a number of excavations are not sufficient for the formation of a final theory as regards the Spercheios Valley during the Late Bronze and Early Iron Age. Nevertheless, they can support certain conclusions:

1. The Spercheios Valley, alike Phocis and Thessaly, belongs to the sphere of

Βιβλιογραφία

1. Βορταλέας, Φθιώτις, η προς νότον της Όβριος, 1907.
 A. Wace - M. Thompson, Prehistoric Thessaly, 1912.
 F. Stählin, Das hellenische Thessalien, 1924.
 Yv. Béguignon: La vallée du Spercheios, 1937.
 Φ. Δακορόνια, Λαμιακά, ΑΑΑΧV, 2, 1982, 261 κ.ε.
 Στο Αρχαιολογικό Δελτίο, από το 1977 και εντεύθεν, δημοσιεύονται λεπτομερώς οι ανασκαφές που έχουν γίνει στην Κοιλιά του Σπερχειού.

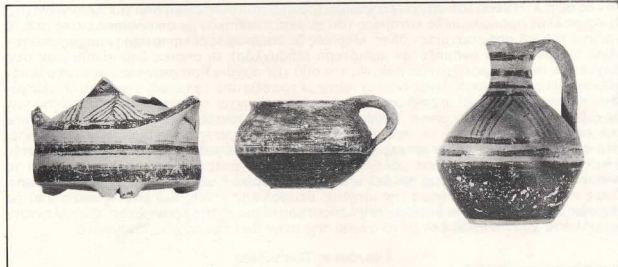
the Mycenaean world. Homer as well as later ancient authors and poets, who relate Achilles with this area, give after all a reliable account of the presence of Mycenaeans in this region.

2. The up-to-day Mycenaean finds echo the parallel artistic evolutions of their time as they were formulated in the southern Mycenaean centers and also exhibit influences from Thessaly.

3. Ceramics as well as the types of bronze jewels, dating from the Early Geometric period, show a close dependence on the art of Thessaly.

4. The burial practice is identical with that of Southern Greece: the family chamber-tombs were used exclusively for the burial of a family member. The Glypha tumulus with the cist graves is an exception to this rule a phenomenon, however, quite usual in Thessaly where the chamber-tombs are rather a rarity.

5. A variety of graves is used during the Early Geometric period: old Mycenaean chamber-tombs are reused (Bikiorema) or new are dug (Lamia): large pitthoi parallel to the ground with the dead in an embryo-like position (Syka, Hypati) or elsewhere cist and shaft graves (Stylis) prevail. It seems that the choice of a certain type of grave can be interpreted as a family or tribal tradition.

3. Τριποδική πυξίδα από το Αρχάνι.

6. Κύπελλο από τάφο στη Συκά Υπάτης.

7. Πρόχους από τάφο στη Στυλίδα.